

Pawłowski, Janusz

"Od Wersalu do Poczdamu - studia i materiały", Bohdan Jerzy Kozięło-Poklewski, Olsztyn 2010 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 4, 533-536

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wiele jest tej „ontologicznej niepewności”. Tożsamość i dziedzictwo kulturowe są prezentowane jako monolit. Ani razu nie została poddana dyskusji kwestia dualnej tożsamości, która moim zdaniem sama się narzuca po zapoznaniu z materiałem empirycznym.

Niewybaczalnym błędem jest traktowanie jako źródła informacji na temat liczebności mniejszości ukraińskiej wyników Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 r. Po pierwsze wymagał zdecydowanej deklaracji: Polak czy mniejszościowiec. Jak Ukrainiec, to już nie Polak (czyli tożsamość dualna wykluczona). Poza tym deklaracja w tej sytuacji niekoniecznie musi być zgodna z prawdą, bo np. respondent bał się reakcji ankietera. Albo ankieter nie zanotował tego, co powiedział respondent.

Autorka próbuje dyskutować z ujęciem procesu asymilacji zaproponowanym przez Zygmunta Baumana i Johna Berry’ego⁴, którzy twierdzą, że asymilacja niekoniecznie wyklucza pluralizm kulturowy. Robi to jednak mało przekonująco, powołując się na bliżej nieokreślone badania, które „pokazują”, przykłady „Ameryk Północnej, Południowej i Europy” oraz na „doświadczenia wielokulturowego społeczeństwa”⁵. Nie rozumiem dlaczego autorka używa więc kategorii „asymilacja”, a nie „integracja”, która właśnie zakłada nabywanie nowej tożsamości przy jednoczesnym utrzymaniu dawnej.

Pytania i wątpliwości pojawiające się podczas lektury postrzegam jako duży atut książki Domagały, która prezentuje badany problem w sposób na tyle przekonujący i wielowątkowy, że chciałoby się na niektóre tematy przeczytać więcej i podyskutować z autorką. Jest to pewnie zasługa i autorki, i tematu, niezwykle złożonego i wielowątkowego. Lektura nie pozostawia żadnych wątpliwości, co do kompetencji autorki i jej głębokiej znajomości tematu.

Język jest przejrzysty i prosty w dobrym tego słowa znaczeniu. Duży plus dla Domagały za nieepatowanie czytelnika fachową terminologią. Dzięki temu lektura jest przystępna i może zainteresować nie tylko socjologa czy antropologa. Rzetelna prezentacja tematu, a także jasny sposób pisania pozwala polecić książkę czytelnikom, którzy nie są ekspertami w omawianej dziedzinie.

Karolina Wiśniewska

Bohdan Jerzy Kozięłło-Poklewski, *Od Wersalu do Poczdamu – studia i materiały*, wyd. Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Pojezierze”, Olsztyn 2010, ss. 244.

W 2010 r. minęła ósma już rocznica śmierci olsztyńskiego historyka Bohdana Kozięłło-Poklewskiego. W tym samym roku ukazała się omawiana książka, stanowiąca z jednej strony formę podsumowania dorobku naukowego autora, z drugiej próbę podkreślenia i uhonorowania jego pozycji w olsztyńskim środowisku naukowym.

Bohdan Kozięłło-Poklewski zawodowo związany był z Olsztynem od roku 1955, gdy ukończył studia historyczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Przez pierwszą, czternastoletni,

---

⁴ J. W. Berry, *Conceptual Approaches to Acculturation*, w: *Acculturation. Advances in Theory, Measurement and Applied Research*, K. M. Chun (red.), Washington 2003; Z. Bauman, *Wieloznaczność nowoczesna – nowoczesność wieloznaczna*, Warszawa 1995.

⁵ B. Domagała, op. cit., ss. 29–30.

okres pracował jako dziennikarz w redakcji „Słowa na Warmii i Mazurach”, lokalnym dodatku do „Słowa Powszechnego”. Pracę naukową rozpoczął w Stacji Naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego (Instytut Mazurski) w Olsztynie, gdzie został zatrudniony w 1969 r. z inicjatywy Janusza Jasińskiego. Pracował tam do likwidacji Stacji w 1990 r. (z wyjątkiem lat 1975–1977 i 1984–1992, kiedy zawodowo związał się z Ośrodkiem Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego). Od roku 1969 związany był również z Redakcją „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”, początkowo jako sekretarz redakcji, a następnie zastępca redaktora. Od 1996 r. rozpoczął pracę w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Olsztynie (od 1999 r. Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim).

Omawiana książka jest zbiorem 19 artykułów oraz rozdziałów prac zbiorowych. Wyboru publikacji dokonał olsztyński historyk prof. Bohdan Łukaszewicz. Podstawowa treść książki poprzedzona jest wstępem prof. Wojciecha Wrzesińskiego z Wrocławia. Wstęp, oprócz merytorycznej treści, dotyczącej drogi zawodowej i dorobku naukowego Bohdana Koziello-Poklewskiego, zawiera również bardzo silny ładunek emocjonalny wyrażający się m.in. w osobistym stosunku do autora oraz wypukleniu jego cech charakteru. Publikację zamyka bibliografia wszystkich publikacji Bohdana Koziello-Poklewskiego zawierająca 237 pozycji. Gwoli statystyki, spośród w/w 19 pozycji aż 10 stanowią artykuły zamieszczone w Komunikatach Mazursko-Warmińskich. Zachowano chronologiczny układ publikacji. Pierwsza pochodzi z 1976 r., natomiast ostatnia z roku 2002.

Problematyka badawcza, której poświęcił się autor dotyczyła historii najnowszej Prus Wschodnich. Pomimo ograniczenia terytorialnego, spektrum tematów jest bardzo szerokie. Dotyczyły one głównie pracy robotników przymusowych w czasie II wojny światowej, ruchu hitlerowskiego oraz sytuacji społeczno-gospodarczej regionu Prus Wschodnich. Potwierdza to tematyka publikacji zamieszczonych w przedmiotowej książce. Tylko trzy z nich nie dotyczą Prus Wschodnich. Należy w tym miejscu wnieść pewne zastrzeżenie, co do ram czasowych określonych przez tytuł książki. Otóż nie dla wszystkich publikacji początkową cezurę omawianej w nich tematyki stanowi traktat wersalski. Kilka z nich (pozycja pierwsza, dwunasta i czternasta) odnosi się do problematyki sprzed „Wersalu”.

Pięć publikacji poświęconych jest gospodarce Prus Wschodnich. Tekst *Rozwój społeczno-gospodarczy Mazur i Warmii na tle Prus Wschodnich od połowy XIX wieku do roku 1939* (stanowiący rozdział pracy zbiorowej *Kultura ludowa Mazurów i Warmiaków*) opisuje wieloaspektowo ewolucję gospodarki wschodniopruskiej z naciskiem na odmienności w poszczególnych okresach oraz subregionach. Zwracają uwagę liczne tabele i dane statystyczne. Dwa artykuły poświęcono kwestiom bezrobocia w regionie, w tym próbom jego likwidacji. W pierwszym z nich (*Z badań nad stanem zatrudnienia w Prusach Wschodnich w chwili objęcia władzy przez partię hitlerowską*) autor podjął problematykę bezrobocia w Prusach Wschodnich w latach 1928–1933, w tym wpływu na jego poziom ówczesnego kryzysu gospodarczego i specyfiki regionu oraz efekty prób ograniczenia bezrobocia przez partię nazistowską. Ze zbliżoną tematyką spotykamy się w następnym artykule (*Przyczynki do działalności Służby Pracy w Prusach Wschodnich w latach 1931–1935*). Przedstawiono w nim genezę powstania tej organizacji jako jednej z prób ograniczenia bezrobocia wśród młodzieży Prus Wschodnich, rozwój jej liczebności, metody „wychowawcze”, wpływ na gospodarkę regionu a nawet różnice pomiędzy żeńską i męską Służbą Pracy. Kolejne dwie publikacje związane są z gospodarką morską regionu. Tekst *Znaczenie gospodarze i rozwój portu królewieckiego w okresie międzywojennym* omawia rozwój i pozycję tego miejsca oraz wydzwięk, jaki przyniosła jego utrata po I wojnie światowej. Ponadto omówiono silną konkurencję ze strony pobliskich portów bałtyckich, w tym portu gdyńskiego, a także przemiany polityczno-gospodarcze dwudziestolecia międzywojennego i ich wpływ na ekonomiczną rolę Królewca i tamtejszego portu. W artykule *Rola wybrzeża wschodniopruskiego w koncepcjach niemieckich (1933–1945)* przed-

stawiono ewolucję poglądów niemieckich elit politycznych na gospodarczą pozycję portów Prus Wschodnich. Szczególnie interesujące jest ukazanie wpływu na te poglądy poszczególnych wydarzeń politycznych, w które obfitowały lata 1933–1945.

Istotną kategorią pozostają również publikacje związane z tematyką dotyczącą partii hitlerowskiej. Artykuł *Z badań nad strukturą terytorialną NSDAP w Prusach Wschodnich w latach 1921–1933* ukazuje etapy rozwoju ilościowego i organizacyjnego partii faszystowskiej do momentu zdobycia przez nią władzy w Niemczech. Uwzględniono w nim również m.in. podział terytorialny oraz strukturę organizacyjną partii. Ciekawy aspekt dotyczący starań o posiadanie własnych tytułów prasowych przez hitlerowców oraz ich walki, nieraz bardzo brutalnej, o zwiększenie ich nakładów i czytelnictwa omawia artykuł *Uwagi o początkach prasy hitlerowskiej w Prusach Wschodnich*. Znamienna jest, podkreślona w artykule, odmienność ówczesnego rynku prasowego Niemiec od Europy Zachodniej, wyrażająca się brakiem ogólnokrajowych wysokonakładowych tytułów prasowych, rekompensowana mnogością tytułów lokalnych. Próbę polemiki z tezą o słabości lewicowego ruchu oporu wobec partii nazistowskiej stanowi artykuł *Antyhitlerowska opozycja klasy robotniczej w Prusach Wschodnich*. Autor przytacza szereg faktów mających udowodnić, że zarówno SPD jak i KPD stanowiły realną opozycję wobec przejmujących władzę hitlerowców. Podkreślić jednak w tym miejscu wypada, że większość przykładów pochodzi z roku 1933, a dalsze pojedyncze pochodzą z okresu do roku 1937, co niestety nie może służyć jako dowód tezy o realności i sile lewicowej opozycji w okresie rządów NSDAP. Natomiast dzięki artykułowi *Uwagi o organizacji partii hitlerowskiej w Olsztynie* poznajemy historię rozwoju organizacyjnego oraz wzrostu znaczenia NSDAP w Olsztynie na tle wydarzeń ogólnoniemieckich.

Problematyka pracy przymusowej w czasie II wojny światowej przedstawiona jest w kolejnych dwóch artykułach. W pierwszym z nich pt. *Uwagi o zatrudnianiu jeńców wojennych i robotników przymusowych w zakładach zbrojeniowych Prus Wschodnich (1939–1942)* podane są informacje na temat przyczyn rosnącej absorpcji przez gospodarkę Prus Wschodnich, w tym przemysł zbrojeniowy, pracy zarówno robotników przymusowych, jak i jeńców wojennych. Autor zalicza do nich głównie rosnące zapotrzebowanie na produkcję zbrojeniową, liczne powołania mężczyzn na front oraz rosnącą ilość jeńców wynikającą z podboju przez Niemcy kolejnych krajów. Zgodnie ze stanem na 31 maja 1942 r. średni udział zatrudnienia jeńców oraz robotników przymusowych w najważniejszych zakładach zbrojeniowych Prus Wschodnich wynosił 28%. Z kolei z artykułu *Służba bezpieczeństwa SS i wschodniopruskie sądownictwo wobec kwestii pracy przymusowej* dowiadujemy się o różnicowaniu poszczególnych grup robotników przymusowych oraz kategorii jeńców wojennych i konsekwencjach tych podziałów w postaci różnorodnego stosunku do nich niemieckiego aparatu bezpieczeństwa. Niezwykle ciekawy jest opis relacji miejscowej ludności cywilnej z jeńcami wojennymi, który jest często odmienny od utartych schematów dotyczących relacji polsko-niemieckich w czasie II wojny światowej.

Z tematyką Prus Wschodnich związane są jeszcze trzy publikacje, stanowiące jednocześnie rozdziały prac zbiorowych. W pierwszej (*Kształtowanie się postaw politycznych ludności Mazur w okresie międzywojennym*) opisano prawdziwie rewolucyjne zmiany sympatii politycznych mieszkańców Prus Wschodnich, ze szczególnym podkreśleniem wpływu na nie takich wydarzeń, jak koniec I wojny światowej oraz kryzys gospodarczy trwający świat na przełomie drugiej i trzeciej dekady XX w. Interesujące jest szczególnie ukazanie przyczyn zmiany postaw politycznych rolników oraz wskazanie na efekty opisywanych przemian, w tym powstanie poczucia wśród ludności Mazur, że stała się częścią większej wspólnoty niemieckiej. Kolejną publikację, zatytułowaną *Dzień powszedni wschodniopruskich Żydów (w świetle sprawozdań gestapo)*, poświęcono przede wszystkim losom mniejszości żydowskiej po zdobyciu władzy w Niemczech przez hitlerowców. Autor

przedstawił również genezę antysemityzmu, jako *de facto* programu politycznego oraz podał szereg przykładów szykan i prześladowań Żydów w Prusach Wschodnich polegających m.in. na rewizjach w domach, bojkocie placówek handlowych, aresztowaniach czy wydawaniu dyskryminujących aktów prawnych. Publikacja *Dokumenty czasów wojny* przedstawia wpływ II wojny światowej na życie codzienne mieszkańców Prus Wschodnich, charakteryzujące się początkowo obniżeniem norm moralnych, pogarszaniem się zaopatrzenia w sklepach, aby zakończyć planami ewakuacji ludności i manipulacjami propagandy niemieckiej przed wkroczeniem Armii Czerwonej.

Bohdan Koziełło-Poklewski swoje zainteresowania kierował również poza Prusy Wschodnie. Dowodem tego jest grupa ostatnich pięciu artykułów zamieszczonych w omawianej publikacji. Wspólną ich cechą pozostaje jednak tematyka niemiecka. Dwie (*Nieznany projekt ordynacji dla szkolnictwa polskiego w Niemczech z 3 czerwca 1920 roku* oraz *Niemieckie władze oświatowe wobec projektu ordynacji szkolnictwa polskiego w Niemczech*) poruszają ważki problem kształtowania struktur szkolnictwa polskiego na terenie Niemiec po I wojnie światowej jako efekt zapisów traktatu wersalskiego, z wypukleniem jednocześnie tożsamej problematyki dotyczącej szkolnictwa mniejszości niemieckiej w Polsce. Autor podkreśla niesymetryczność zobowiązań ze strony obu państw, w tym brak konieczności podpisywania traktatu mniejszościowego przez stronę niemiecką. Traktat ów zobowiązywał m.in. stronę polską do zapewnienia szeregu praw mniejszościom narodowym, w tym dotyczących kwestii nauczania w języku ojczystym. Autor zwraca uwagę na brak wzajemności ze strony niemieckiej, czego przykładem jest wroga reakcja urzędników i nauczycieli niemieckich na treść projektu rozporządzenia regulującego organizację szkolnictwa polskiego w Niemczech. Artykuł *Z badań nad założeniami niemieckiej polityki ludnościowej i gospodarczej w republikach bałtyckich w latach II wojny światowej* porusza temat zmian niemieckich koncepcji i regulacji prawnych dotyczących zagospodarowania okupowanych ziem Związku Sowieckiego oraz uprzywilejowany status republik bałtyckich: Litwy, Łotwy i Estonii. Jednocześnie podkreślona została różnica w stosunku okupanta do wyżej wymienionych państw, wyrażająca się m.in. znacznie większymi kontyngentami robotników przymusowych wysyłanych na roboty do Rzeszy z Litwy niż z pozostałych dwóch państw bałtyckich. W problematykę różnic postaw Niemców wobec układu monachijskiego wprowadza artykuł *Niemiecka opinia publiczna o układzie monachijskim (w świetle raportów służby bezpieczeństwa SS)*. Autor opisuje z jednej strony radość Niemców – mieszkańców III Rzeszy – z pokojowego rozwiązania problemu oraz ich strach przed wybuchem wojny, z drugiej natomiast sceptyczną postawę kół gospodarczych. Co ciekawe, niemiecka emigracja polityczna była rozdarta – również wyrażała satysfakcję z powodu braku wojny natomiast inne polityczne skutki układu, np. faktyczny podział Czechosłowacji, budziły jej zdecydowaną krytykę. Emancypację Litwinów w tzw. Pruskiej Litwie oraz próby jej integracji z państwem litewskim po I wojnie światowej przedstawia publikacja *Litwini pruscy między Litwą a Prusami (1918–1920)*.

Kończąc należy podkreślić, że wspólnym mianownikiem publikacji zawartych w omawianej przeze mnie książce jest ich wysoka jakość oraz bogaty aparat naukowy autora – potwierdzający wykorzystanie licznych źródeł archiwalnych, w tym również niemieckojęzycznych, oraz licznej współczesnej literatury przedmiotu. Samą skalę bogatego dorobku publicystycznego oraz naukowego autora potwierdza zamieszczona bardzo obfita bibliografia.